

นวัตกรรมและเครือข่ายทางสังคมจากการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของ คณะสงฆ์ไทย¹

Innovation and Social Network from Tambon Public Training Unit Process of Thai Sangha

พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อบอูน)

PhraSutheerattanabundit (Suthit Ob-Aun)

อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Department of Sociology and Anthropology Mahachulalongkornrajavidyalaya University

สายชล ปัญญชิต

Saichol Panyachit

อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Department of Sociology Srinakharinwirot University

Saichol.Panyachit@g.swu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในสังคมไทย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อพัฒนานวัตกรรมทางสังคมของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทย และ 2) เพื่อศึกษาการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม กับกลไกการทำงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทย โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อให้กระบวนการวิจัยสามารถเก็บรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างครอบคลุมเป้าหมายการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า **ประการที่หนึ่ง** เกิดนวัตกรรมสุขภาวะวิถีพุทธในสามลักษณะคือ ลักษณะที่หนึ่งนวัตกรรมเชิงเครือข่ายสังคม ลักษณะที่สองนวัตกรรมเครื่องมือสุขภาวะวิถีพุทธคือศึกษาวิจัย และ ลักษณะที่สามนวัตกรรมนโยบายสุขภาวะวิถีพุทธ **ประการที่สอง** การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือได้เริ่มต้นนำเสนอหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ให้เข้าใจหลักการและมีมติรับทราบเกี่ยวกับการผลักดันการพัฒนาหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลอย่างเป็นทางการ จึงได้สร้างให้เกิดเครือข่ายที่สนับสนุนกลไกการดำเนินงานได้ทั้งระดับประเทศและระดับพื้นที่

คำสำคัญ: หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล, นวัตกรรม, พุทธศาสนากับสังคม

¹บทความวิจัยเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของ พระสุธีรัตนบัณฑิต, สายชล ปัญญชิต, พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ธีรจารย์, ภูเบศ วณิชชานนท์, พงษ์พัฒน์ ใหม่จันทร์ดี และนัชชา ทากุดเรือ. (2563). การเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล(อ.ป.ต.) ในสังคมไทย. พระนครศรีอยุธยา: สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Abstract

This Article is the part of the study of "The Buddhist Well-Being Promotion of Tambon Public Training Unit in Thai Society". The objectives of this study were 1) to develop social innovation approach for Tambon public training unit of Thai sangha. And 2) to study of a build of the network cooperation between government agencies, private sector, society and the mechanism of Tambon public training unit of Thai sangha. This research used qualitative research and action research methods to processes enabled methodical data collection and data analysis in accordance with the study goals. **Research findings** indicated that **first**, three elements of social innovations were; social networking innovation, innovation of Buddhist well-being tools and the third element involved innovative Buddhist well-being policies. **Second**, the development on network of cooperation was introduced to the Sangha Supreme Council of Thailand and to the National Office of Buddhism. So, they understood the principles and formally acknowledged the push for development of Tambon public training unit. Therefore, supporting networks for operational mechanisms at both national and local levels were created.

Keywords: Tambon Public Training Unit, Innovation, Buddhism and Society

บทนำ

การที่สังคมไทยก้าวเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงตามความรุดหน้าของนวัตกรรมทางเทคโนโลยี ส่งผลต่อระบบความเชื่อทางศาสนาเป็นอย่างมาก หากกล่าวสำหรับคณะสงฆ์ไทยผลที่ตามมาอย่างชัดเจนประการหนึ่งคือการถูกท้าทายทางปัญญาเกี่ยวกับความสำคัญของบทบาทการดำเนินงานทางสังคม ซึ่งเมื่อพิจารณาเฉพาะบทบาทการดำเนินงานทางสังคมที่คณะสงฆ์ไทยพยายามดำเนินการอยู่ ข้อเสนอแบบแนวทางสังคมวิทยาทั้งของ Keyes, C., F. (1989), ชลวิทย์ เจียรจิตต์ (2559) และ พินิจ ลาภอนันท์ (2563) ได้ชี้ให้เห็นปัญหาการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคมของคณะสงฆ์ไทยว่า การเติบโตทางความคิดทั้งทางโลกและอุดมการณ์ทางการเมืองได้สร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงกระบวนทัศน์เสริมให้กับผู้คนในสังคม ผลที่ต่อเนื่องมาสู่สังคมไทยคือหลักธรรมคำสอน อาทิ เรื่องกรรม เป็นต้น ที่เคยมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อสังคมไทย ได้ถูกแทนที่ด้วยการพยายามกำหนดชะตาชีวิตและความก้าวหน้าของสถานะทางสังคมด้วยตนเอง และดูเหมือนผู้คนจะเชื่อว่าไม่ได้เฉพาะสถาบันทางศาสนาเท่านั้นที่กำหนดให้ชีวิตก้าวหน้าได้ ขณะเดียวกันการดำเนินนโยบายด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์หรือการเผยแผ่ตามพันธกิจของกิจการคณะสงฆ์ที่ผ่านมา ยังไม่สามารถเชื่อมโยงบทบาททางพระพุทธศาสนาให้มีความสำคัญในโครงสร้างสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปในโลกโลกาภิวัตน์ได้อย่างชัดเจนหรือเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ จึงมีความจำเป็นต้องปฏิรูปโครงสร้างการดำเนินงานที่เน้นการกระจายอำนาจออกจากองค์กรบริหารส่วนกลาง อีกทั้งควรส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการดำเนินกิจกรรมพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhist) ที่มีผู้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างหลากหลายและเน้นการดำเนินงานที่ใกล้ชิดกับชุมชนท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ถือเป็นองค์กรการดำเนินงานของคณะสงฆ์ไทยที่มีการก่อตั้งและระเบียบส่งเสริมให้เกิดการดำเนินงานมาอย่างยาวนาน หากพิจารณาจากพันธกิจ 8 ด้านกล่าวคือ (1) ศิลธรรมและวัฒนธรรม (2) สุขภาพและอนามัย (3) สัมมาชีพ (4) สันติสุข (5) ศึกษาสงเคราะห์ (6) สาธารณสงเคราะห์ (7) กตัญญูกตเวทิตาธรรม และ (8) สามัคคีธรรม จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าคณะสงฆ์ได้พยายามขับเคลื่อนให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของการเกื้อกูลหรือโครงสร้างการพัฒนาภายในชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตามการที่ของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ได้ถูกพัฒนาและจัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 ส่งผลให้ลักษณะการดำเนินงานหรือพลังทางสังคมที่จะเข้ามาสนับสนุนให้เกิดเป็นเครือข่ายที่มีความยั่งยืนได้ลดน้อยลง ท่ามกลางการพยายามของคณะสงฆ์ไทยเพื่อรื้อฟื้นบทบาทองค์กรที่สามารถเชื่อมโยงการทำงานให้กับเกิดเครือข่ายพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมได้ งานของพระเทพปวรเมธี (2562) ได้ลำดับให้เห็นพัฒนาการทางความคิดของ “ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2560” ซึ่งสะท้อนให้เห็นความพยายามปฏิรูปโครงสร้างการดำเนินงาน อีกทั้งการยกระดับรูปแบบของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคมของคณะสงฆ์ไทย เพื่อผลักดันให้คณะสงฆ์ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาศาสนทายาทให้สามารถดำเนินกิจกรรมพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและความยั่งยืน การเปิดให้มีกระบวนการที่รับฟังความคิดเห็นและจัดตั้งคณะกรรมการด้านต่างๆ ขึ้นอย่างเป็นระบบบนพื้นฐานโครงสร้างในคณะสงฆ์ไทย ได้นำมาสู่การขับเคลื่อนกิจกรรมของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลขึ้นอีกครั้ง

โดยในส่วนที่บทความชิ้นนี้สนใจศึกษาและวิเคราะห์ให้เห็นนวัตกรรมและเครือข่ายทางสังคม จะเป็นการดำเนินงานที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ร่วมมือกับสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผลักดันการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาหน่วยอบรมประชาชนประจำ

ตำบลให้สามารถบูรณาการสถานการณ์ปัญหาสุขภาวะองค์กรและกำหนดกิจกรรมการดำเนินงานที่สอดคล้องกับภารกิจของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ทั้งในมิติของความเร่งด่วนและมิติของความสอดคล้องกับบริบทสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่ ซึ่งจะช่วยยกระดับการพัฒนาสุขภาวะองค์กรให้ยั่งยืนในระดับพื้นที่ได้ดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนานวัตกรรมทางสังคมของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทย
2. เพื่อศึกษาการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมกับกลไกการทำงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยชิ้นนี้นำเสนอข้อมูลจากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ประกอบด้วยการศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึก การลงพื้นที่เพื่อถอดบทเรียนปฏิบัติการของการดำเนินกิจกรรมหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทย โดยเฉพาะที่เข้าร่วมโครงการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในสังคมไทย จำนวน 20 พื้นที่ต้นแบบ ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของ ชาย โพธิ์สีตา (2562) ที่กล่าวว่าการวิจัยคุณภาพเหมาะสมกับศึกษาแบบเจาะจงกรณี เพื่อให้สามารถเห็นรายละเอียดของข้อมูลได้อย่างเชิงลึก อีกทั้งเป็นรูปแบบการวิจัยที่ต้องการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่มุ่งหาประเด็นเชิงลึกและเป็นองค์รวม จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเก็บข้อมูลที่หลากหลายเพื่อค้นหาคำตอบให้ได้

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลบทความชิ้นนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบแก่นสาระ (Thematic Analysis) เพื่อวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทย จากแก่นสาระสำคัญที่ลงพื้นที่ภาคสนามเก็บข้อมูล รวมทั้งการถอดบทเรียนการเรียนรู้ที่หน่วยอบรมประชาชนใน 20 พื้นที่ได้ปฏิบัติการทำกิจกรรมพัฒนาสังคมและสุขภาวะขึ้น เพื่อให้ได้ข้อมูลและสาระสำคัญที่สามารถตอบคำถามการวิจัยได้อย่างครบถ้วน

สรุปผลการวิจัย

สำหรับการสรุปผลการวิจัยครั้งนี้แยกออกเป็น 2 ประเด็นประกอบด้วย

1. การพัฒนานวัตกรรมทางสังคมของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทย กล่าวคือการร่วมมือกับเครือข่ายการดำเนินงานทั้งที่เป็นภาควิชาการ และคณะสงฆ์ลงพื้นที่ศึกษาภาคสนามในการดำเนินพัฒนาองค์ความรู้ รวมทั้งสนับสนุนการพัฒนากิจกรรมหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในสังคมไทย สามารถวิเคราะห์ลักษณะของนวัตกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นได้ดังนี้

ลักษณะที่ 1 นวัตกรรมเชิงเครือข่ายสังคมคือการพัฒนาให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือที่เข้ามาสนับสนุนการผลักดันประเด็นสุขภาวะวิถีพุทธในพื้นที่ เป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแนวทางการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลให้สามารถออกแบบกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนในพื้นที่ได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ อีกทั้งสร้างกระบวนการพัฒนากลุ่มทางสังคมที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกันไปอย่างยั่งยืนมากขึ้น

ลักษณะที่ 2 นวัตกรรมเครื่องมือสุขภาพะวิถีพุทธคือการพัฒนาชุดความรู้ที่ผ่านการทดลองและทดสอบอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือต้นแบบในการวัดพฤติกรรมทางสุขภาพะวิถีพุทธ ทั้งที่เป็นเครื่องมือการวัดความรู้และเครื่องมือวัดโอกาสการเกิดโรคซึมเศร้า ทั้งนี้เครื่องมือดังกล่าวถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาต่อยอดให้ได้มาตรฐานยิ่งขึ้น

และลักษณะที่ 3 นวัตกรรมนโยบายสุขภาพะวิถีพุทธคือการเปิดพื้นที่เกี่ยวกับการพัฒนาองค์ความรู้และการส่งเสริมบทบาทการขับเคลื่อนสุขภาพะวิถีพุทธในเครือข่ายพระสงฆ์ที่เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการครั้งนี้อย่างชัดเจน จะเห็นได้ว่าคณะสงฆ์ที่เข้าร่วมกิจกรรมทั้ง 20 จังหวัด ได้มีแนวทางการใช้ประโยชน์จากพันธกิจของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลทั้ง 8 ด้านที่แตกต่างกันไปตามอัตลักษณ์และความมุ่งมั่นที่สอดคล้องกับบริบทในพื้นที่ของตนเอง ดังนั้นผลการดำเนินงานที่ออกมา จึงนำไปสู่การสามารถต่อยอดการเรียนรู้เพื่อสนองการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ในระดับนโยบายได้หลายส่วน อาทิ การจัดทำแผนการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนกลาง (อ.ป.ก.) การขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม การพัฒนาคู่มือการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5ส ของคณะกรรมการฝ่ายสาธารณูปการของมหาเถรสมาคม เป็นต้น

2. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม กับกลไกการทำงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทย สามารถผลักดันการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่สะท้อนให้เห็นการสนับสนุนองค์ความรู้ นวัตกรรม รวมทั้งกลไกการเคลื่อนงานหลากหลายมิติให้แก่การปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ทั้งนี้ระยะที่ผ่านมาของการดำเนินการวิจัยแบบบูรณาการครั้งนี้ได้พัฒนาให้เกิดเครือข่ายที่สำคัญ 3 มิติกล่าวคือ

มิติที่ 1 เครือข่ายความร่วมมือเชิงนโยบาย การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้พัฒนาความร่วมมือกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ และกรมอนามัย เพื่อพัฒนาให้การสร้างหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลมีองค์กระบวนนโยบายให้การสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพโครงสร้างองค์กรและพระสงฆ์ขึ้นอย่างมีมาตรฐาน เมื่อดำเนินการกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนการวิจัยแบบบูรณาการได้ จึงรายงานให้มหาเถรสมาคมรับทราบรูปแบบกิจกรรมการดำเนินงานรวมทั้งได้ผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมขององค์กระบวนนโยบายของคณะสงฆ์ที่สำคัญอีก 3 องค์การคือ คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ ของมหาเถรสมาคม คณะกรรมการโครงการขับเคลื่อนการสร้างความปลอดภัยของสงฆ์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (หมู่บ้านรักษาศีล 5) และคณะกรรมการหน่วยอบรมประชาชนกลาง ให้เข้ามามีบทบาทในการเสนอแนะแนวทางเพื่อพัฒนาแผนการปฏิบัติการในอนาคตให้สอดคล้องกัน ซึ่งผลจากการดำเนินงานดังกล่าวได้ส่งผลให้การรื้อฟื้นบทบาทของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลได้สื่อสารไปอย่างเป็นรูปธรรมในคณะสงฆ์ และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเองก็เห็นประโยชน์ของการจะสนับสนุนงบประมาณที่ชัดเจนและก่อให้เกิดผลในระยะยาวต่อไป

มิติที่ 2 เครือข่ายความร่วมมือเชิงวิชาการ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ก่อให้เกิดการพัฒนานวัตกรรมองค์ความรู้สนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ที่ได้นักวิชาการที่ครอบคลุมด้านพระพุทธศาสนา ด้านสังคมวิทยา ด้านจิตวิทยา และด้านสาธารณสุข จากหลากหลายสถาบันเข้ามาพัฒนาให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการขับเคลื่อนการพัฒนาการวิจัยที่เป็นรูปธรรม โดยเครือข่ายทางวิชาการที่สำคัญประกอบด้วย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นต้น ผลจากการพัฒนาเครือข่ายเชิงวิชาการได้ก่อให้เกิดแนวทางการ

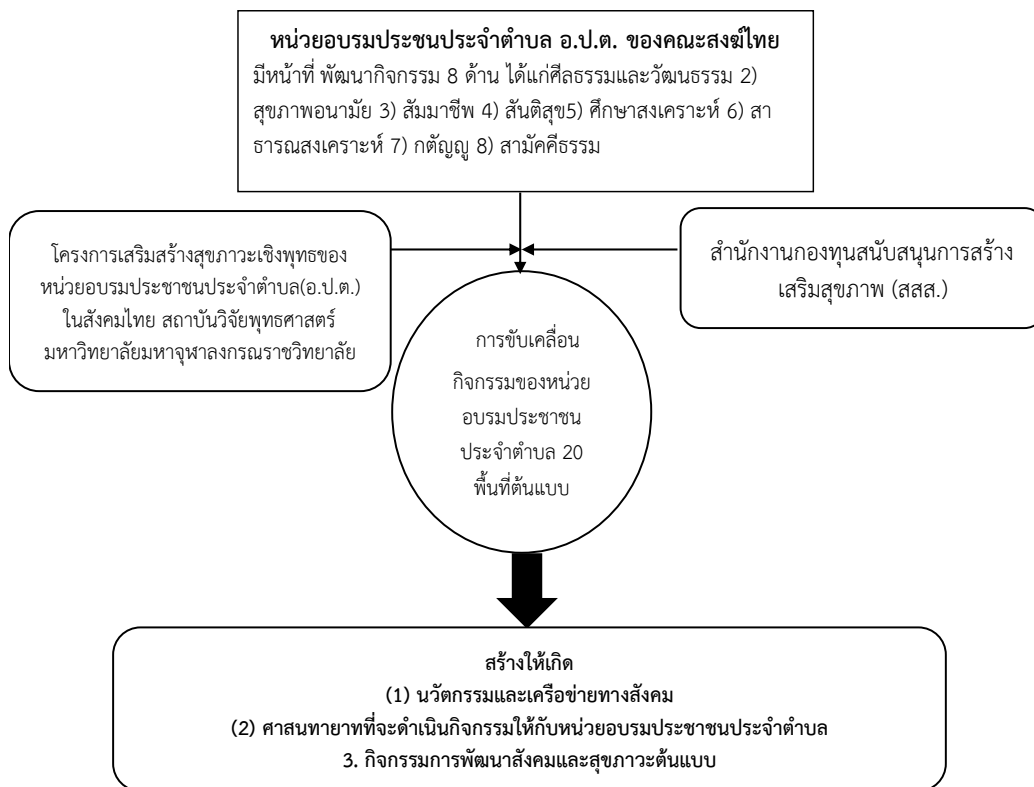

ขับเคลื่อนการพัฒนางานวิจัยที่บูรณาการการสร้างสุขภาวะวิถีพุทธ ตลอดจนการพัฒนางานวิจัยที่สนองการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ รวมทั้งการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนต่อไป

มิติที่ 3 เครือข่ายความร่วมมือระดับพื้นที่ การศึกษาวิจัยแบบบูรณาการครั้งนี้ มีการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งถือเป็นการขับเคลื่อนที่สำคัญและสามารถถอดกระบวนการเรียนรู้การปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลได้อย่างชัดเจน จะเห็นได้ว่าความร่วมมือกับคณะสงฆ์ 20 จังหวัดที่นำไปสู่การสร้างสรรค์โครงการ 23 โครงการได้ผลักดันให้เกิดเครือข่ายการทำงานระดับพื้นที่ ที่มุ่งเน้นการเกาะติดสถานการณ์ปัญหาเร่งด่วน รวมทั้งสถานการณ์ด้านสุขภาวะที่องค์กรพระพุทธศาสนาจะเข้าไปร่วมสนับสนุนการดำเนินงานได้ ส่งผลให้เกิดการต่อยอดและพยายามถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลให้ได้รับความรู้และขยายแนวทางการพัฒนา

องค์ความรู้การวิจัย

สำหรับการสรุปองค์ความรู้การวิจัย จะสะท้อนให้เห็นองค์ความรู้ที่สามารถเชื่อมโยงให้หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทย สามารถกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่นในการจัดการชุมชนและอาัยกระดับกับการพัฒนาสุขภาวะในพื้นที่ได้ โดยสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้การวิจัย

จากแผนภาพองค์ความรู้การวิจัย สามารถสรุปให้เห็นขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยตั้งแต่การพัฒนาความร่วมมือระหว่าง โครงการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล(อ.ป.ต.) ในสังคมไทย

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จนนำมาสู่การพัฒนาเครือข่ายการขับเคลื่อนกิจกรรมของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล 20 พื้นที่ต้นแบบ ที่สามารถส่งเสริมกระบวนการดำเนินงานเชิงเครือข่าย รวมทั้งการพัฒนาฝีมือองค์ความรู้ของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล จนเป็นส่วนหนึ่งของการเกิดกิจกรรมการพัฒนาสังคมและสุขภาวะต้นแบบที่มีส่วนต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตและสุขภาพในชุมชนที่เข้าร่วมดำเนินการได้

อภิปรายผลการวิจัย

สำหรับการอภิปรายสามารถกำหนดประเด็นที่สำคัญได้ 2 ประเด็นกล่าวคือ ประเด็นการพัฒนาวัฒนธรรมสุขภาวะวิถีพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กล่าวคือการสังเคราะห์จากการสนับสนุนให้เกิดการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ รวมทั้งการถอดบทเรียนจากการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล จึงเห็นได้ว่าการวิจัยครั้งนี้สามารถพัฒนาองค์ความรู้และถอดบทเรียนจากการดำเนินงานภาคปฏิบัติการของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล จนสามารถสรุปเป็นนวัตกรรมได้สามลักษณะประกอบด้วย นวัตกรรมเชิงเครือข่ายสังคม นวัตกรรมเครื่องมือสุขภาวะวิถีพุทธ และนวัตกรรมนโยบายสุขภาวะวิถีพุทธ

ข้อเสนอเกี่ยวกับนวัตกรรมทางสังคมระดับนานาชาติพยายามเชื่อมโยงให้เห็นประโยชน์จากการวิจัยและปฏิบัติการ (Action and Research) โดยเริ่มต้นจากการฐานการทำงานระดับชุมชน เพื่อให้การออกแบบกิจกรรมพัฒนาชุมชนสร้างความร่วมมือพื้นฐานที่จะสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายนวัตกรรมทางสังคมที่เป็นแบบอย่างของการทำงานสู่ระดับที่ใหญ่ขึ้นไป นอกจากนี้การผลักดันให้เกิดการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่สามารถมีส่วนยกระดับการพัฒนาอย่างยั่งยืนหน่วยกระทำการสำคัญที่ควรร่วมมือกันคือ ภาควิชาการ ภาครัฐและภาคอุตสาหกรรม โดยจะสามารถสร้างประโยชน์สนับสนุนให้เกิดความยั่งยืนในมิติสิ่งแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจได้อย่างเห็นผลชัดเจนมากกว่าการปล่อยให้แต่ละองค์กรพยายามขับเคลื่อนการสร้างกิจกรรมแบบโดดเดี่ยว (Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R., & Sanders, B, 2007; Cesar Mora Contreras, 2015) สำหรับในสังคมไทยการพัฒนานวัตกรรมกับพระพุทธศาสนา จะถูกนำเสนอผ่านการผสมผสานองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาประยุกต์กับนวัตกรรมสื่อสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อประยุกต์กันให้เกิดเป็นช่องทางการสื่อสารองค์ความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายได้ดียิ่งขึ้น โดยจะเห็นได้ว่าการพยายามประยุกต์และพัฒนาให้องค์ความรู้สมัยใหม่ เช่น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ หลักธรรมที่สะท้อนการอธิบายประเด็นสังคมร่วมสมัย เป็นต้น สามารถถูกจับวางให้มาอยู่ในเครือข่ายการสื่อสารช่องทางใหม่ได้ จะมีส่วนต่อการรับรู้และการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (ปาณิสรา วัฒนพฤกษ์ และ พัทธนี เขยจรยา, 2558; พิระพงษ์ กลิ่นละอ, 2558) ขณะที่มิติของนวัตกรรมทางสังคมวิถีพุทธนั้น จะปรากฏในรูปแบบการพัฒนาองค์ความรู้และเครือข่ายที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาร่วมเสริมการเรียนรู้ทางสังคมและพุทธศาสนาได้ดียิ่งขึ้น งานที่เด่นชัดคือการพัฒนาเครื่องต้นแบบการลดมลพิษจากการเผาศพที่มีการวัดคุณภาพอากาศที่จะเป็นประโยชน์ต่อการลดมลพิษและอันตรายต่อสุขภาพ (โกนิญฐ์ ศรีทองและคณะ, 2560) และการพัฒนาเครื่องอุปกรณ์ต้นแบบสำหรับการพลิกคัมภีร์และถ่ายภาพคัมภีร์โบราณ เพื่อใช้ในการปริวรรคและอนุรักษ์ให้คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาลดการชำรุดได้ดียิ่งขึ้น (พระมหาสุทิตย์ อาภากร, 2560) จะเห็นได้ว่าลักษณะของการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมวิถีพุทธ มีการดำเนินงานทั้งในรูปแบบที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบและกระบวนการที่จะวัดผลสัมฤทธิ์ และขยายการเรียนรู้เพื่อความชัดเจนในการยกระดับการวิจัยและปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมสุขภาวะวิถีพุทธต่อไป

ประเด็นการอภิปรายต่อมาก็คือ ประเด็นของเครือข่ายความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม กับกลไกการทำงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กล่าวคือการทำงานเพื่อพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือของการวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในสังคมไทย” ได้เริ่มต้นนำเสนอมหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ให้เข้าใจหลักการและมีมติรับทราบเกี่ยวกับการผลักดันการพัฒนาหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เมื่อมีการดำเนินงานระดับพื้นที่ เครือข่ายจากการศึกษาครั้งนี้มีความชัดเจนในสองระดับกล่าวคือ ระดับที่หนึ่ง เครือข่ายความร่วมมือสนับสนุนกลไกการทำงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในพื้นที่ 20 พื้นที่ โดยการดำเนินงานจะมุ่งเน้นให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และหน่วยงานด้านสาธารณสุขเข้ามามีบทบาทพัฒนาเป้าหมายการดำเนินงาน เช่น การดำเนินงานเพื่อลดผลกระทบจากปัญหาโรคระบาดโควิด-19 ของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์สระบุรี คณะสงฆ์ระยอง และคณะสงฆ์ขอนแก่น เป็นต้น นอกจากนี้เครือข่ายความร่วมมือในพื้นที่ยังได้ผลักดันให้คณะสงฆ์สามารถพัฒนากิจกรรมการดำเนินงานที่บูรณาการกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ให้ดำเนินกิจกรรมกันอย่างยั่งยืน เช่น การพัฒนาเครือข่ายดูแลผู้ป่วยติดเตียงของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ขอนแก่น และคณะสงฆ์นครราชสีมา และคณะสงฆ์ภูเก็ต อีกทั้งการพัฒนาประเด็นสัมมาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับประชาชนในพื้นที่ของคณะสงฆ์ลำพูน และคณะสงฆ์พัทลุง เป็นต้น

เครือข่ายความร่วมมือจึงถือว่ามีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาอย่างยิ่ง การศึกษาที่อธิบายให้เห็นบทบาทของเครือข่ายกับกิจกรรมการสร้างสุขภาวะและสุขภาวะวิถีพุทธได้สะท้อนให้เห็นว่าเครือข่ายการดำเนินงานระดับพื้นที่ที่สามารถค้นหาฉันทามติร่วมกับ โดยอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหารวมทั้งขับเคลื่อนกิจกรรมได้ตรงกับความต้องการของประชาชนจะเกิดประสิทธิภาพต่อการดำเนินงานได้ดีกว่าการสั่งการตามสายการบังคับบัญชา (จิระศักดิ์ เจริญพันธ์ และสุนทร เดชชัย, 2554; โภณิภูธร ศรีทอง, ชลวิทย์ เจียรจิตต์, เบญจมาศ สุขสถิตย์ และชัยวัชร พรหมจิตติพงศ์, 2563) ในมิติที่ซับซ้อนตามสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทย จึงจำเป็นที่การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือต้องใส่ใจกับการสร้างนวัตกรรมทางสังคมและนวัตกรรมทางความคิดที่เอื้อให้เกิดการกระจายทรัพยากรและอำนาจอย่างเป็นธรรมยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เครือข่ายประชาสังคมระดับพื้นที่มีความเข้มแข็งที่จะผลักดันวาระท้องถิ่นให้เคลื่อนที่ไปสู่เป้าหมายได้อย่างมั่นคง อีกทั้งการที่เสริมพลังให้สถาบันระดับสามารถพัฒนานโยบายใหม่ๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างยั่งยืนได้มากยิ่งขึ้น (สุริชัย หวันแก้ว, 2561)

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ คณะกรรมการประสานแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา คณะกรรมการหน่วยอบรมประชาชนกลาง และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรร่วมมือกันพัฒนาองค์ความรู้และแผนยุทธศาสตร์เพื่อการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลมียุทธศาสตร์และแนวทางการดำเนินงานที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมในปัจจุบัน

2. คณะกรรมการหน่วยอบรมประชาชนกลาง และคณะกรรมการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ควรดำเนินการพัฒนาฐานข้อมูลและแผนปฏิบัติการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลระยะสั้นและระยะ

กลาง เพื่อเป็นแนวทางการสนับสนุนการดำเนินงาน ตัวชี้วัดและเป้าหมายของการดำเนินงานให้กับคณะสงฆ์ในพื้นที่

3. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ควรผลักดันให้เกิดความร่วมมือระหว่างผู้รับทุนที่ดำเนินกิจกรรมหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลและหน่วยงานด้านสาธารณสุข เพื่อให้เกิดการประสานความร่วมมือเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมสุขภาวะในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมร่วมด้วย

บรรณานุกรม

- โกนิญฐ์ ศรีทอง. (2559). การประยุกต์ใช้สารวิมุติ ในการลดสารไดออกซินในการเผาผลาญ. รายงานผลการวิจัย. ม.ป.ท.: บริษัท ไกอา เอช เทคโนโลยี (ประเทศไทย) จำกัด.
- โกนิญฐ์ ศรีทอง, ชลวิทย์ เจียรจิตต์, เบญจมาศ สุขสถิตย์ และชัยวัชร พรหมจิตติพงศ์. (2563). โครงการความรู้ด้านสุขภาพภาวะสังคมและคุณภาพชีวิตในพระสงฆ์. รายงานผลการวิจัย. พระนครศรีอยุธยา: โครงการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในสังคมไทย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- จีระศักดิ์ เจริญพันธ์ และสุนทร เดชชัย. (2554). การพัฒนาภาคีเครือข่ายการพัฒนาหมู่บ้านต้นแบบตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุข ในการประชุมวิชาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปี 2554. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชลวิทย์ เจียรจิตต์. (2559). องค์การทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยยุคปฏิรูป. วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2562). ศาสตร์และศิลป์การวิจัยเชิงคุณภาพ: คู่มือนักศึกษาและนักวิจัยสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ปาณิสรา วัฒนพฤกษ์ และพัชนี เขยจรรยา. (2558). นวัตกรรมการใช้สื่อเพื่อเข้าถึงพุทธธรรมของสถานีโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมช่องธรรมะทีวี. วารสารการสื่อสารและการจัดการ นิด้า.
- พระมหาสุทิตย์ อาภาโร (อบอุ้น) และคณะ. (2560). การพัฒนาเทคโนโลยีเครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัลเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนา. รายงานผลการวิจัย. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพปวรเมธี. (2562). จากปฏิรูปสู่การปฏิบัติ: แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พินิจ ลาภนันทน์. (2563). อดีต ปัจจุบัน และอนาคต งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย. นนทบุรี : นิติธรรมการพิมพ์.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2561). วาระการพัฒนาโลกกับอนาคตไทย “กระแสปฏิรูปอ่อนล้าหรือเดินในเขาวงกต?”. วารสารสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- Keyes, C., F. (1989). Buddhist Politics and Their Revolutionary Origins in Thailand In International Political Sciences Review.
- Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R., & Sanders, B. (2007). Social innovation: what it is, why it matters and how it can be accelerated. London: The Basingstoke Press.